Gub Jenő

LÓTARTÁS A SÓVIDÉKEN

A Sóvidék a Görgényi-havasok és a Hargita-hegység nyugati oldalához simulva, a Kis-Küküllő felső folyása körül, a Korond-patak, a Juhod, a Sebes-patak és a Szovátavize völgyeiben terül el. Szűkebb értelemben e tájegység települései: Alsósófalva (As), Atyha (A), Békástanya (B), Felsősófalva (Fs), Fenyőkút (F), Ilyésmező (I), Kopactanya (Kc), Korond (K), Pálpataka (Pp), Parajd (P), Sóvárad (Sv), Szakadát (Szk), Szováta (Sz) és Vadasmező (V).

A lakosság foglalkozása változatos, a földművelés és állattartás mellett sok az erődmunkás, faipari és más ipari dolgozó, de pl. Szovátán jelentős az értelmiségiek száma is.

A Sóvidék természeti viszonyai nélkülözhetetlenné teszik a lótartást.[1] E hegyes-völgyes vidéken földet művelni sok helyen csak lóval lehet, de az erdőkitermelés sem képzelhető el a ló igavonó ereje nélkül. Mint szállítóeszköz is igen jelentős. Éppen ezért lovat sokan tartanak, s nem egy gazdának, fuvarosnak kitűnően gondozott, nagyon szép lova van.[2]

A lószínek megjelölésére, a magyar nyelvben használt mintegy háromszáz szóból, a Sóvidéken hatvannál többet ismernek. *Almaderes (almásderes), almásszürke, babos, babotásszürke, barna, barnáspiros, bronzderes, csíkos, csókásszemű, csókás, daniveres, egérszőrű, egérszőrűfekete, fakó, fakóbarna, fakóderes, fehér, fehérespiros, fehéresfekete, fehérhajú, fehérsárga, fehértarka, fekete, gesztenyesárga, gesztenyeszín, hammas, hamuszürke, háromszőrű, hódos, hóka, izabellaszín, kávészín (kávészínű), kesej (kese), középderes, legyesszürke, meggyszín, pej, pettyes, piros, pirosderes, pirossas, pirospej, pirossárga, pirosszürke, pirostarka, rozsdás, rozsdásderes, sárga, sötétbarna, sötétpiros, sötétsárga, szárcsa (szárcsalábú), szőke, szürke, szürkederes, tarka, vasderes, veres (vörös), verespiros, vereses (vöröses), veresszürke, világosbarna, világospiros, világossárga, világosszürke.*

Több lófajta nevét ismerik, de zömében korcsokat tartanak, s leggyakrabban a hegyimokány és félmura (félmurás) fajtát. Ismert fajtanevek: *angoltelivér, arab, arabfekete, árdeni, belga, dobrudzsai, félmura (félmurás), félvér, firenzó, gidrán, hegyi, hegyikicsi, hegyimokány, hegyipuj, hegymászó, hidegvérű, hollandi, hucu (hucul), igás, könnyűfutó, lipicai, magyarparlagi, moldovajiarab, moldovajihegyi, mura (murás), negyedmurás, noniusz, nosztár, oroszügető, póni (pónyi), puji (puju), pumi, stájel (stájer), telivér, trapper, ügető.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A Sóvidéken sokféle lónevet használnak: *Arany, Bab, Babi, Bandi, Bátor, Bella, Berci, Berta, Betyár, Bogár, Bojtár, Bubi, Büszke, Cézár, Cifra, Cuni, Csabi, Csárdás, Császár, Csézár, Csilla, Csillag, Csinos, Csiszár, Csókás, Dandár, Dani, Délceg, Delta, Deres, Dindi, Dojna, Dorel, Ezüst, Fakó, Fáni, Fecske, Feri, Fickó, Ficsó, Fitus, Futár, Gábor, Gergő, Gyapár (Gyopár), Gyurka, Gyuri, Hajnal, Hici, Hóka, Hold, Holló, Huszár, Jámbor, Jancsi, Jani, Jóska, Juci, Kati, Kecses, Kecske, Kedves, Kevély, Klári, Kormos, Kutyás, Laci, Laji, Landi, Lenke, Lepke, Lina, Liza, Luci, Lujza, Madár, Magdi, Manci, Marci, Marcsa, Mari, Matyi, Mici, Mircsa, Mirza, Misu, Miti, Móka, Móni, Muki, Mutuj, Nanti, Nápolitánó, Néma, Obján, Olga, Pajtás, Pali, Páva, Pej, Pejkó, Pista, Pistu, Poli, Prücsök, Pujka, Puju, Purdi, Purdé, Ráró, Rebi, Ribanc, Rigó, Rózsi, Rudi, Rupi, Sanyi, Sári, Sárga, Sátán, Sirály, Sólyom, Sugár, Szárcsa, Szellő, Szidár, Szikra, Szöszke, Szürke, Tündér, Vándor, Vercse (Vércse), Vezér, Vidám, Vidra, Viola, Viktor, Viktória, Villám, Vilma, Virág, Vitéz, Zója, Zsiga* [3].

A nőstény lovat *kancá*nak, ritkábban *kabalá*nak, a hímet *mén*nek, néha *csődör*nek, az ivarától megfosztott hímet, a herélt lovat *paripá*nak, vagy egyszerűen *ló*nak, a csikót *csitkó*nak nevezik. Amikor a kanca hajlandóságot mutat a párosodásra, *sárlik*, elviszik a ménhez és *meghágassák*. A Sóvidéken ményt kevesen tartanak, általában még csikó korában ivartalanítják *(kiherélik, megherélik)*. Ezelőtt ezt általában egy hozzáértő gazda végezte, fából készített "iskolában". A ló befogására, mozdulatlanná tételére alkalmazott régi módszer szerint a lóra rátesznek egy *szügyhámot*, ezen van két erős *istráng*, szíjcsattal ellátva, ezt a ló két hátsó lábára, a *siklájához* rákapcsolják, majd a négy lábát az istránggal összeszorítják. A sok ügyes módszer közül ki kell emelnünk az alsósófalvi Kacsó Géza bácsinak, az állatorvosok által is elismert eljárását, aki még 82 éves korában is állva, a ló lefektetése nélkül herélt.

A lovat másfél-kétéves korától hámba szoktatják, *bétaniccsák*. Ezt nagy körültekintéssel és hozzáértéssel végzik. A betanított lovat, hogy a patája, a *körme* ne kopjon, az útviszonyoknak megfelelően megpatkolják, *megvasalják*. Eszerint van *nyári- és télivasalás*. A nyári patkó végét visszahajtják, a téli patkóra két becsavarható sarkot tesznek. Régebb *jégszeget* ütöttek fel, ma vidiaacélból készítenek háromszög alakú sarkot, s ebből minden patkóra sárgarézzel, két-két darabot hegesztenek.

A betanított lovat vagy *egyesbe*, két rúd közé, vagy *kettősbe*, egy rúd két oldalára fogják be. Akárcsak az igás tehenet, a lovat is régóta használt vezényszavakkal irányítják. Az indítás *csá, csáne*, a megállítás, *hó, hove*, a hátrálásra biztatás *curikk, curukk, curikne, curukne*. A párosba befogott lovak közül a jobboldali *hócás, hojcás*, a baloldai *csábeli*. Mikor a fogatot

jobbra akarják irányítani, a baloldali lovat biztatják a *csá, csábé* szóval, ha balra, akkor a jobboldalinak mondják, hogy *hők, hőkne*. A lovat ostorral (korbáccsal) hajtják, amit általában szíjból, *szíjúból* készítenek. Ezelőtt az ostor végére kenderből *csapót* tettek, hogy jól csattogjon.

A sóvidéki gazdaember és fuvaros mindig gondot fordított, hogy a lovának jó hámfelszerelése legyen. A hámot bőrből *(szíjúból)* készítik, ehhez értő emberek. Sokszor színes bőrrel díszítik, kicifrázzák, a kantárra bojtot tesznek. A nehéz terepviszonyok, meredek hegyoldalak, erdei utak miatt, a Sóvidéken használatos hámok különböznek az alföldi̇től. Itt kétféle hámot használnak, a *tüzérhámot*, amelynél a ló hátán keresztül két *párnás szíjú* halad, egy a marján (a hátán, a lapocka felett kidomborodó testrész), a másik hátrább, és a *székelyhámot*, melyen a párnás szíjú helyett két *ridegszíjú* van. Ez utóbbit *bordicának* is nevezik. *A ridegszíjúval szabájozzák, hogy a hám mennyire mennyen fel vaj le* (Sz). A hám többi része mindkét típusnál hasonló. A ló fejére kantárt húznak, ami tartja a *zabolát* (zablát), a felső részén a *homlokszíj*, az alsón az *állszíjú*, oldalt a *szemellenző* található. Ez utóbbit csak abban az esetben teszik a kantárra, ha a ló *félős, nem jóindulatú, s a gazdáját ha felülni lássa nem mér elindulni, vaj ha erőssen szökdösik s kutyálkodik, így osztán ódarra nem lát csak előre* (Sv). Háromféle zabolát ismernek, az egyenes *merőzabolát*, a kissé hajlított *huszárzabolát* és a *töröttzabolát*, mely mozgathatóan összeillesztett két félzabolából áll. *A huszárzabolát az erős szájú lónál, a töröttzabolát a rakoncátlan lónál használjuk* (Sv). A hám legerősebb, legvastagabb *szijúból* készült része a *szügyhám* és a *farhám*. A szügyhámhoz csatlakozik a *nyakló*, melyet a szekérrúd elülső végéhez kapcsolnak, s ha nincs farhám, a ló ezzel tartja vissza, fékezi a szekeret. A farhámot a hátszíjjal a *kleppszíjú* köti össze. A farhámhoz csatolják a kerüllőt, mely a ló két oldalán a rúd elejéig vezet. A kerüllőt a rúdhoz kötik, amely tulajdonképpen a farhámmal együtt a hám fékrendszerét képezi, a ló *mikó fékez a farhámba ül belé* (P). A hámot a *hámistránggal* kötik a *hámfához* (húzófához), régebbi nevén a *késejfához*. A hámistrángot régebb kenderből fonták, sokszor a hámhoz csatlakozó végét beburkolták bőrrel, hogy védjék a kopástól, s a *ló oldalát ne súrója* (P). Ma erre a célra láncot használnak. A kétkerekű kocsit húzó ló hámjára *haslót* szerelnek, aminél fogva a ló egyensúlyba tartja a kocsit. A lovat gyeplővel irányítják, ennek a zablához kapcsolódó része a *hajtószár*, a kettős gyeplő belső két szára a *cigliszár*, amelyet a kereszteződésnél karikába tesznek. Ugyancsak a kettős lónál a szügyhámtól a szerkérrúd elejéhez egy-egy láncot, *tartóláncot* kötnek, ami a szekér fékezését segíti. A lovat a kötőféknél fogva vezetik, és ezzel kötik az istállóban a *jászojhoz* (jászolhoz).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Az igényesebb gazda a ló *haját* (sörényét) befonta, hogy szép hullámos legyen. *A törökbúza hántékját* (panusáját) *ujjnyira meghasogattuk, esszesirítettük, előtte égy kicsit megáztattuk, s az estállóba a ló haját evel béfontuk, mikó osztán mentünk valahova, kibontottuk s szép göndör lett. Sokszó magától es kibomlik, a lónak így mind a két felé van haja, s e jó me a legyek a nayakát nem lepik annyira* (As).

A lótartás sokszor nem kis gonddal jár, de a Sóvidéken jól ismerik a módszereit. A fuvaros és a földműves életében a ló gondozása, gyógyítása, adásvétele mindig különleges jelentőséggel bírt. Azt tartják, hogy *ha télen a ló a pajtában kettőt ganélik, az égyik már kár* (Szk), vagyis a tartás csak akkor kifizetődő, ha lóval télen-nyáron dolgoznak. Különösen a kehes ló okoz sok gondot, ui. az ilyen állat munkaképessége csökkent, és eladni is nehéz. Sokféle eljárást kitaláltak a kehe elfojtására, de legtöbbször kevés sikerrel. A kehéről az az általános vélemény, hogy a *fojókehét vagy csikókehét* (a ló fertőzéses-gyulladásos hűlését) meg lehet gyógyítani, de a *szárazkehét* (a ló tüdőtágulását) nem. *A ló ha beléesik, hullatagig megmarad* (As). Az öreg lónak a vásárban nincs nagy értéke, de erre is találtak ki "orvosságot". *A kupecek a vén ló fogának a talpát elől, fejül es, alól es (a metszőfog rágófelületét) veresvassal megsütik, ettől megfeketedik, lesz réta égy fekete karika, s ettől a ló fijatalnak néz ki* (As). A *kutyás* (makacs) ló is sok kellemetlenséget okoz, leszoktatása, helyrehozása nagy türelmet és hozzáértést igényel, de nem biztos, hogy ez mindig sikerül. *A kutyás lóval ezelőtt pálinkát itattak, hogy tugyák a vásárba elhajtani* (Szk). *Ha a lóba a virtusság erősen belé van merülve, inyekciót kell adni* (As).

A *csitkozzó* (vemhes) lóra vigyáznak, kímélik, azt tartják, hogy az istállóba étellel bemenni nem szabad, mert a ló a csikót elveti. *Ijenkó inyekciót se szabad adni semmijent* (Szk).

A beteg állat gyógyítását nagy odaadással, körültekintéssel végezték (és végzik), s bár alkalmaztak képtelennek tűnő, babonás eljárásokat is, nagyjából célravezető, hatásos módszerekkel gyógyították. Egy-egy falusi *urus* (orvos) nagy tapasztalattal rendelkező, ügyes gazdaember volt, akit távolabbi vidékekre is elhívtak *urusolni*. A Sóvidéken az utóbbi idők (s talán az utolsó) nagy megbecsülésnek örvendő, sokszor a diplomás állatorvosok által is elismert állatgyógyásza volt a sóváradi Tóth Dénes (szül. 1892-ben), az alsósófalvi Kacsó Géza (1904) és a fenyőkúti Tófalvi György (1919).[4] Mindenikük kitűnő érzékkel, rendkívüli tudással végezte gyógyító munkáját. Az itt leírt gyakoribb lóbetegségek gyógyítási eljárásait, receptjeit nagyrészt az ő közlései alapján rögzítettük.

A ló elég gyakori parazitás betegésge a *rozsférgesség*, amelyet a gyomorfalán élősködő Gastrophilus intestinalis=lóbagócs nevű légy lárvája

okoz. Ezt onnan ismerik fel, hogy a ló az oldalát és a farát nagyon súrolja. Ilyenkor a lóval nyers vagy pergelt rozsot, rozslisztet, esetleg pergelt árpát etettek. Az is megtörtént, hogy csupasz kézzel, egyszerűen csak benyúltak, s a lárvákat kiszedték. Egy másik lóparazita az Oxyurus equi=hegyesfarkú lógiliszta. A lótartó gazdák jól ismerik. *Amejik csitkó gelesztás, s a májusi füvön nem jő hejre, az jövőbe a májusi fűre nem ganélik* (Sz).

A kehe kezelésére alkalmazták a legváltozatosabb gyógymódokat. *A fojókehében szenvedő lónak rozslisztből készítettünk locsát* (moslékot), *s eztet melegen megitattuk* (Szk). *Mikó a ló megkapta a fojókehét a bábakontyának* (Carlina acaulis=szártalan bábakalács) *a gyükerit megszárítottuk, megtörtük, s az abrakba téve megetettük* (K). Szakadáton a leforrázott és gőzölgő szénamurvát (a széna törmeléke) tarisznyába téve a ló fejére húzták, *a fejit pároltuk.* A *szújfű, szulfű, szújmenta* (Origanum vulgare=szurokfű) megszárítva, megvagdalva és zabbal összekeverve, a kehes ló jó gyógyszere (Szk). *Amikó a ló megkapta a csitkókehét 3 cikk vereshagymát megreszeltünk, eztet fertáj (negyed) liter pálinkába béáztattuk, tettünk hezza 20 lejire medvehájzsírt, égy kalán lúdzsírt, s ugyanannyi disznyózsírt, égy kevés salétromot s ként. Pár napon keresztül az állattal ezt itattuk* (F). *Ha a ló kehes vót, zabra réjavizeltünk, s reggel megetettük* (A). Szovátán a kehes lovat vízbe áztatott tormás zabbal kezelték. *A ló száraz köhögése esetén árpalisztbez 2-3 kalán mézet attunk, eztet felhígítottuk, s két-három adagba az állatnak béattuk. A fojókehébe szenvedő állat mandulája megdagad, küjeről ki lehet tapogatni* (F). Régebb a kehe gyógyítására a *fejérkégyót, keszkenyőskégyót, vízikégyót* (Natrix natrix= vízi sikló) *megöltük, megszárítottuk, esszetörtük, s az abrakba békeverve a lóval megetettük* (K). Erre a célra a sündisznót, *disznyószőcsöt* is felhasználták. Bőrét a tüskéivel együtt lehúzták, megszárították, porrátörték, majd az állat ételébe beletették (Szk).

Ha a ló melegen ivott és tüdőgyulladást kapott, erősen köhögött, a nyakán és a lépen eret vágtak, a sebre kevés terpentint tettek, liter bort három részre osztva, mindenik részbe tettek 3 kanál reszelt tormát, egy kanál faolajat (Olea europaea, olajfa terméséből préselt olaj, olivaolaj), salétromot, s egy kis kékkövet. Ezt három alkalommal az állatba töltötték (F). *Mikó a kimelegedett lovat megveri az eső, vaj melegen iszik, a gyomra kihűl s azátal mind korog, elhorpad a vékonya* (a hasának a comb feletti része) *esszeszárad és lesoványodik. Ijenkó vért vettünk, fél marok fenyőmagot, ugyanannyi székfüvet (Matricaris chamomilla=orvosi székfű, kamilla) és vereshagymát fél liternyi vízbe megfőztünk, utána leszűrtük, tettünk belé 3 lejre salétromot, 3 lejre keserűsót, s az állattal megitattuk* (F).

Az újszülött csikó hasmenése esetén a kifejt tejbe a *borzafa, bojzafa* (Sambucus nigra=fekete bodza) kérge alatti sárga réteget megszárítva és

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

megtörve beáztatták, majd az állat szájába töltötték (F). A *hassíkulását* (hasmenését) sózott és pergelt sárga zabbal gyógyították, de jó volt erre a célra a pergelt és sózott rozsliszt is. *Mikó a ló vérhasba esett, vízbe tettünk 2 szerecsendijót* (Myristica fragrans=szerencsdió, muskátdió), *2 darab bánfimagot* (Pimenta officinalis=szegfűbors), *3 fejérgyümbért* (Zingiber officinale=gyömbér), *timsót, s égy tojásnagyságú cikórijakávét. Ebből naponta kécce égy-égy csiporral (csészével) bétőtöttünk az állatba. Abrakul pergelt zabot s égy-két maroknyi szénát attunk, naponta kécce, közbe enyhe vízzel itattuk* (F). Bélhurut esetén egy liter bor minden decijéhez adtak 6 szem bánfimagot, 6 szem cseremakkot (tölgymakkot), egy kanál színmézet, egy kanál reszelt tormát és tojásnyi timsót, majd a keveréket az állatba töltötték. Ezzel együtt a lóra vizes takarót, arra egy szárazat terítettek, és naponta kétszer-háromszor őrölt zabot etettek (F). A *kólikában* (hascsikarásban, gyomorgörcsben) szenvedő lóval ánizsmagot etettek (As, F, Sv). *Ha a lónak szorulása vót, égy kupa vízbe ződ ánizst főztünk, tettünk hezza égy marok kendermagot megpergelve s megtörve, 8 deka keserűsót és 5 deka salétromot. Eztet kécce, két óraji időközbe a lóba tőtöttük, utánna a nyakán eret vágtunk, s járattuk* (F). *Ha az állatnál a ganyé megsült, s puffadás állt elé, fél liter tébe fenyőmagot, székfűvirágot összefőztünk, azután tettünk hezza 10 lejre keserűsót, 4 lejre salétromot, s a lóba belétőtöttük* (F).

A ló hályogos szemének kezelésére is többféle módszert alkalmaztak. Korondon pl. *emberganét* (fekált trágyát) kályhán megégettek, ezt összekeverték kristályüveg- és cukorporral, *gyakorszitán* (fátyolszitán) megszitálták, és bodzacsőn keresztül az állat szemébe fújták. Szemtályog esetén a *szemkupát* vízzel megmosták, megtört és átszitált kristályüveget porcukorral összekevertek, s arasznyi nádszárral a ló szemébe fújták (As, P). *Amikó a ló szeme hájogos lett, a négy lábát összekötöztük, s a szemit kuncibéka, kurucbéka, szengyörgyi béka* (Bombina variegata=sárgahasú unka) *hasával addég súroltuk, amég hobos* (habos) *lett, a hob osztán a hájogot lerágta* (K). Más recept szerint az állat hályagos szemét a megszárított és megtört béka porával súrolták (Sv).

A ló fülfájása esetén szurokfűből készített teát öntöttek a fájós fülbe (Sv, Sz, Szk).

Ha a ló testén nyílt seb volt, vagy érvágás után begyulladt a seb, *halméregfűnek* (Euphorbia amygdaloides=erdei kutyatej) és *fődibojzának* (Sambucus ebulus=földi bodza) a főzetével mosták (As, F, P, Sv, Sz). Ha a seb nem gyógyult, édes tejjel bekenték, utána szappannal behabozták, s a szappanhabot rajta hagyták (F). Ugyancsak a nyílt sebek kezelésére *fecskevirág, jézusvére, vérrejáró* (Chelidonium majus=vérehulló fecskefű) megfőzött leveles-virágos szárát használták. A növényt a sebre rákötötték,

s a levével a seb kötését locsolták (B, F, Pp). *Mikó az állat sebe megnyüvesedett, a nyárfalevél* (Populus tremula=rezgő nyárfa) *főzetével mostuk, s a levet a lóval megitattuk* (Sv). *Az állat kisebesedett vadhúsára félupás csiprot megtőtöttünk fele-fele mennyiségű vízzel és borral, felfőztük, tettünk belé borzavirágot, timsót s égy kicsi szénmézet* (színmézet), *így réjakötöttük a sebre, borogattuk* (Szk).

A ló megdagadt fejét, állát, manduláját a szurokfű megfőzött levével borogatták (Kc, Sz, Szk). Ha kificamodott a lába, erős pálinkába lenmagolajat és terpentint vegyítettek, s ezzel kenegették (F). Más recept szerint, ha a ló lába megrándult vagy kificamodott, *halméregfű* és *cserefahaj* kékköves főzetével borogatták (F, Pp). A ló testén lévő kelést, tályogot, lenmagból főzött péppel kötözték be, a rongyra rákenték a pépet s úgy borították a kelésre (F, K, Pp). *Sújnyavalya ellen úgy orvasoltunk, hogy a sújt* (romlást, fertőzött daganatot) *kivágtuk, hosszú, megtüzesített vassal a sebet kisütöttük, azután a sebbe fél kupa pálinkába 5 lejre vett kékkövet feloldva beléöntöttük. Szoktunk a pálinkába égetett timsót es tenni. Három nap multán, fojóvízbe megfőzött méregvonófű* (Aristolochia clematitis=farkasalma) *levivel priccoltuk. Borzafa szárából vaj a bürök szárából csináltunk fostatót, s aval priccoltuk a sebet. Ezután kékkövet s égetett timsót törökbúzalisztel összekevertünk, s a sebet égy hétig evel hintettük. A lovat öt hétig meleg pajtába tartottuk, ezalatt száraz ételt és meleg vizet attunk enni* (F).

Ha a ló *körme* (patája) *kipusztult, elrothatt* az *ászpa, fejérászpa* (Veratrum album=fehér zászpa) gyökerét megfőzték, a megromlott körmöt szőrruhával bekötözték, s a lével locsolták (Sz, Szk). *A ló lábán amikó gyűrű vaj kapcásodás indult, másfél kupa vízbe farkasalma lapit főztünk, tettünk a lébe fél maréknyi sót, tojás nagyságú palát, almaecetet s emberpisit. Evel osztán az állat lábát naponta többször es lemostuk* (F).

A ló vérhuggyása ellen 3 dijót kicsit megégettünk, a belit 3 fájimagyaró (Corylus avellana=közönséges mogyoró) belivel s rutafűvel (Galega officinalis=kecskeruta) összefőztünk, belétettük 2 deci pálinkába, öntöttünk hezza faolajat, s ebből égy csorrintást égyszerre az állatba tőtöttünk (F). Amikor a ló megerőltette magát és véreset vizelt, fél kupa savóba egy kanál megszárított és összetört bazsarózsa gyökeret, egy tyúktojást, evőkanálnyi timsót, ugyanannyi salétromot és egy deci faolajat beletettek, majd ennek harmad részét egyszerre, az állattal megitatták (As, F, Fs, K). *Lóhuggyfennakadás esetén 2 font (öt és fél deci) vízbe 4 marék petrezsejem lapit vaj gyükeret, s 2 lőtt (kb. két gyűszűnyi) salétromot megfőztünk, s az állatnak égyszerre béattuk* (F).

Mikó az apaállat meghibásodik s nem tud hágni, a hímvesszeje megromlik, égy üveg sört bétőtöttünk, a hímvessző tusakját mozgattuk. Tormát

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

reszeltünk, megpirítottuk, égy kalányni kendermagot megtörtünk, hezzaattunk fél deci faolajat, s eztet 4 részre felosztva égy-égy üveg sörbe tettük, s égyenként a lóba bétőttötünk. (F)

Ha a ló lábán sarjazás (daganatképződés) indult, kicsi csípőscsihánt (Urtica urens=árva csalán), vereshagymát, sót, kékkövet összetörve és hájjal összekeverve az állat lábára kötöttük, a körme közit is békentük. Fél kupa édes tébe tettünk 11 szem szert (szegfűszeget), szekfűt (szegfűborst), bosst (borst), égy lövés puskaport, emberganét, eztet lagymatagon az állat szájába tőtöttük. A sikláján (a pata feletti rész) alól megvéreztük. (F)

A ló farzsábájának (idegzsába) a kezelésit es a régi öregektől hallottuk, tanoltuk. Eztet arról lehet megtudni, hogy a ló nem eszik, kevés puffadás van a jobb oldali horpac táján, kopogtatásra szelet észlelünk, kel s fekszik, a farát facsarja, ereszkedik le mintha dőne el. Ijenkó a nyelv alatt megvérezték, fél kupa vízbe köménmagot, vadpetrezsejmet s vereshagymát összefőztek, megszűrték, égy kalán zsírt attak hezza s az állatba tőtöttük. Ugyanakkor vízbe terpentint tőtöttek, s a farát evel dörzsölték (F).

A lótartó gazdáknak nyáron gondot okoz az állatot kínzó legyek csípése. Ez ellen a lovat besúrolták almaecettel (As), tökindával (Szk), *hunyorral, szemapasztóval* (Polygonum lapathifolium=Lapulevelű keserűfű) (As, B, F, Fs, K, Pp) stb.

A lónak a népi orvoslásban is szerepe volt és van, a gyógyításnak nemcsak tárgya, de alanya is. A sümölcsöt lószőrrel megkötötték s leszáradt, *még a csokros sümőcs es* (V). Sóváradon a szeplős arcot kancatejjel kenték. Szakadáti recept szerint a haj jobban nő, ha a ló vizeletével mossák. Tüdőgyulladás esetén a *lóganyét* kiszorították, tejbe beletöltötték, majd a beteggel megitatták.

A Sóvidéken azt tartják, hogy ha a szekeres embernek lovai egyszerre vizelnek, szerencsét hoz. Felsősófalván Úrnapján a lovat nem fogták be, mert féltek, hogy megüti a villám.

A lófarokból hegedűvonót készítenek.

A lótartás tartozéka a húzott jármű, a szekér. Ezelőtt a lószekeret teljes egészében fából készítették, később a tengelyt vasból csinálták, ma már a szekér váza teljes egészében vasból készült. A régi fatetős-vasráfos kereket a *gumirádés* (gumirádlis) kerék váltotta fel. A régivel szembeni előnye, hogy az ilyen szekér könnyebb, és tetszés szerint lehet alakítani, a célnak megfelelően formálni. A régi típusú, fakerekes szekér ma már ritka. A fából készült szekér tengelyének aljára *szálkavasat*, felül *marokvasat* szereltek, hogy a kopást csökkentsék. A *kerékagyat* valamilyen mezőn nőtt fából, pl. vadkörtéből készítették, hogy ne hasadjon, ezt belül két, vasból készült persellyel bélelték. A keréknek tíz *fentője* van, amelyet akác-, kéris- vagy tölgyfából készítenek. A *kerékfal* (a kerék pereme) öt

darabból áll, amelyet legjobb bükkfából faragni. A kerékre vasból készített *ráfot* (abroncsot) húznak. A legjobb a *négyes ráf*. A *kerékagy* belső oldalára *fojtókarikát*, belül és kívül egyaránt egy-egy *tányérkarikát* tesznek. A kereket, hogy ne essen ki, a tengely kiálló végébe dugott *kerékszeggel* biztosítják. A hátsó tengelyre *símejt*, melléje *fergentyűt* szerelnek, ami a *rokancával* együtt az oldaldeszkákat tartja. A *símej* tetejére *ráspánglit* szegeznek, ami a szekér fordulását könnyíti. A *símej* és a tengely közé illesztik a *nyújtót*, valamint elöl és hátul egy-egy *ágast*. A két tengelyt az első *fergentyűbe* és a nyújtóba illesztett *derékszeggel* kapcsolják össze. Az elülső *ágas* első felére szerelik a *felhécet*, ami a *felhécpálcával* a tengelyhez van erősítve, erre akasztják rá *kankóval* (horoggal) a *késefát* (hámfát), *innét húz a ló*. Az elülső *ágas* két szabad végét egy keresztfa, az *iha* köti össze, ez tartja a rúdat. A szekérre *fenékdeszkát oldaldeszkát*, *bütüdeszkát*, esetleg *sarogját* és *ülésdeszkát* szerelnek.

A szekérnek több változata ismert a Sóvidéken. A *szénahordó szekér* vagy *nagyszekér* nemcsak méreteiben, de felszerelésében is különbözik a *kicsiszekértől*. A *nagyszekér lőcse* felül a *szekérlajtorjához*, alul a tengelyhez csatlakozik. A *szekérlajtorját* elöl és hátul *csatlás* fogja össze. A *bütüdéckát* itt *sarogjadéckának* nevezik. Amikor a szekeret megrakják szénával, szálastakarmánnyal, fenyőfából készült *nyomtatórúddal* szorítják le, amit elöl lánccal, hátul kenderkötéllel erősítenek a tengelyhez.

A *fahordó szekérnek méterező lajtorjája* van, s *fergentyű* helyett a farönk szállításához szükséges *vánkost* szerelnek. A hozzátartozó egyéb felszerelés: két fakötő lánc, két *talpaló lánc* (kerékkötő lánc), amivel a két hátsó kereket kötik, két csaptató bükk vagy gyertyánfából, két *csaptatólánc* és egy *rezorvalánc* (tartaléklánc), továbbá fejsze, fűrész és fahúzócsákány. A farönk húzatásakor a rúdhoz egy fenntartó fát, a *tézsolát* kapcsolják, ehhez csatlakoztatják a ló *nyaklóját*. A *tézsolarúd* a ló faránál méternyivel hátrább nyúlik. A rönkbe szeget ütnek, ezt *nyelvnek*, *cafringnak* nevezik, ebbe akasztják a húzóláncot. Hogy ne üsse a lovat, egy *dámosnak* nevezett fát is ide szerelnek. A *dámos* lehet első, másod vagy harmadszakaszos, így egymás után akasztva, egyszerre több fát is tudnak húzatni. A *cafringon* egy forgóval ellátott, *bajusznak* nevezett karika van, melynek rendeltetése, hogy ha gurul a rönk, a lovat ne csavarja el.

A trágyataliga, *ganyézótaliga* kisebb *fentős* szekér, amellyel a trágyát hordják ki a mezőre.

Szántáskor a *szántótajigát* használják, melynek részei: tengely, két kerék, a tengelyen a *símej*, erre fekszik a *gerendej*, ezt a tengelyhez régebb *szíjjával*, ma lánccal kötik, továbbá ekeszarv, ekefej, ezen a *kődök*, ami az eke váltására szolgál. A régi *cigányekénél* az ekevas rögzítésére *akasztót* használtak, alul *csúszót* szereltek.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A sóvidéki hosszú, havas teleken nélkülözhetetlen jármű a szán. Általában háromféle szánt használnak, bármelyiket húzhatja egy vagy két ló. A fahordó *baksi szán* 1,2-1,5 méter hosszú, csúszó része a két *áll,* melyet az *eplény* fog össze és négy *láb* kapcsol egybe. Az *eplényre* a *lábak* megerősítése céljávól, *hunyajkötéssel* (hónajkötéssel), ráfdarabot szerelnek. A talpakra, hogy jobban csússzon, ráfvasat tesznek. A rúdat a *keresztlet* tartja fenn. A fát a *fergentyűre* kötik. A *baksi szánt* két, a földre fekvő végén ferdén elvágott, *csúsztató fával* át lehet alakítani. Rászerelnek két *rókanca talpat,* erre ládát tesznek, így alkalmassá válik, a méterfa hordáson kívül, szénahordásra, tárgyahordásra stb.

Kimondottan gazdasági munkákra (szénahordásra, trágyázásra, *törökbúzakóré* hordásra stb.) a *rakószánt* használják. Az előbbitől ez abban különbözik, hogy hosszabb (2,5 méter), a talpára nem szerelnek ráfdarabot, s ha *elvásik újratalpaják.* Az új talpakat *gyűrűfa* (Cornus sanguinea=veresgyűrű som) csapokkal fogatják fel.

Személyek szállítására *kocsiszánt* készítenek. Ennek talpa 2,5-3 méter hosszú, régebb fából, ma ötnegyedes vascsőből csinálják, melyeket az *eplénnyel* kötnek össze. A ládáját kocsi formára képezik ki, *kicifrázzák,* sokszor színesre lefestik.

A LÓVAL, LÓTARTÁSSAL KAPCSOLATOS KÖZMONDÁSOK, TALÁLÓS KÉRDÉSEK, MONDÓKÁK

I. Közmondások

1. Aki a pokolba megy, legalább üljön jó lóra.
2. A jó ló is egyszer megbotlik.
3. A százforintos paripa is megbotlik.
4. Az a jó ló, amelyikkel nem maradsz szégyenbe.
5. Annyit ér, mint hót lón a patkó.
6. Ajándék lónak ne nézd a fogát (... ne nézd a zaboláját).
7. A szekér megelőzte a lovat.
8. A lovak között a góbénak van több esze.
9. Addig rúgjon a csikó, míg fiatal.
10. A lusta ló megrándítja a szekeret, de aztán abbahagyja.
11. Baj van, amikor a szekér megelőzi a lovat.
12. Bor hajtja a lovat, zab a szekeret.
13. Cifra kantár vén lónak kell.
14. Döglött lovat kár patkolni.
15. Döglött lovat ne patkolj.
16. Egy lóra (egyes lóra) egy hám kell. (A korondi Mónus Likas Miklóstól maradt fenn. Egyedüli legény volt, egy kicsit ügyefogyott, mindig házasodni készült, de egyedüli leányt szeretett volna elvenni.)

17. Ezt a leánykát is már megrúgta a ló...
18. Ha ló botlik, nagyot botlik, ha csikó botlik, kicsit botlik.
19. Hegy alatt hiába abrakol.
20. Hegy alatt zabozik.
21. Hegy alatt abrakol.
22. Ha ló nincs, szamár is jó.
23. Közös lónak túros a háta.
24. Köhög, mint egy kehes ló.
25. Kurtára fogta a gyeplőt.
26. Ló döglik, hám ürül.
27. Lónak s a fehérnépnek ne higgy.
28. Lóhalálában fut.
29. Legjobb ostor az abrak.
30. Megeresztette a gyeplőt.
31. Megszokta az éhezést, mint a Gédi lova.
32. Nem öreg lóra való a cifra kantár.
33. Nagy a feje, búsoljon a ló.
34. Nagy lófejű, de kicsi az ész.
35. Nem a hegy alatt adják a lónak az abrakot.
36. Nagy vérű, mint a Gédi lova.
37. Nyerít, mint a ló.
38. Olyan sovány, mint a Gédi lova.
39. Összerúgta a patkót.
40. Sovány, mint egy gebe (...mint a gebe).
41. Úgy eszik, mint egy ló.
42. Úgy iszik, mint a ló (... mint egy ló).
43. Úgy húz, mint egy ló.
44. Úgy izzad, mint a ló.
45. Úgy tudja, mint ló az ábécét.
46. Úgy üti, mint szódás a lovát (Úgy megverte, ...)
47. Üti a nyerget, hogy érezze a ló.
48. Zab kell a lónak, nem ostor.
49. Zab az anyja a csikónak.
50. Zabostarisznyát nem eszi meg a ló.

II. Találós kérdések

1. Melyik ló nem eszik abrakot? (Amelyiknek nem adnak.)
2. A lónak miért kötik fel a farkát? (Mert nem tudja magának felkötni.)
3. Meddig van a patkó a lovon? (Ameddig a kovács felveri, azután a ló van a patkón.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

4. Úton menyen kipi-kopi, hátán viszi tityi-totyit, szeme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy? (A ló és a lovas.)
5. Füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy? (A ló és a lovas.)
6. Hat lába van, mégis négyen jár? (A ló és lovas.)
7. Úton menyen, úton halad, hol lassan megy, hol meg szalad, szeme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy? (A ló és a lovasa.)
8. Melyik ló lát elöl is, hátul is? (A vak ló.)
9. A tarka lótól miért nem kérnek vámot? (Mert a gazdájától kérik).
10. Mikor áll a ló öt lábon? (Mikor patkolják.)
11. Melyik hónapban eszik a ló a legkevesebbet? (Februárban.)
12. Mi van a lónak a farkától a füléig? (Szőr).
13. Két szőrös között egy fütty kolbász? (Két ló között a szekérrúd.)
14. Miért húzza a ló a szekeret? (Mert taszítani nem tudja).
15. Kerek mint az alma, s szarva van? (Lógané.)
16. Kerek mint a citrom, s szarva van? (Lógané.)
17. Melyik ló tud repülni? (A holló.)
18. Melyik ló károg? (A holló.)
19. Melyik ló ül a kosárba? (A kotló.)
20. Melyik ló ül a tojáson? (A kotló.)
21. Melyik ló kétlábú? (A kotló.)
22. Melyik ló nem rúg? (A tiló.)
23. Melyik ló csattog reggeltől estig? (A tiló.)
24. Melyik ló tud olvasni? (A tanuló.)
25. Melyik ló tud fütyülni? (A tanuló.)
26. Melyik ló tolvaj? (A rabló.)
27. Melyik lóból csinálnak sapkát? (A taplóból.)
28. Melyik ló nyeli a parazsat? (A vasaló.)
29. Melyik ló nem eszik? (A vasaló.)
30. Melyik ló a legtüzesebb? (A vasaló.)
31. Melyik ló eszi a szenet? (A vasaló.)
32. Melyik ló vezet át a patakon? (A palló.)
33. Melyik ló eszi a vásznat? (Az olló.)
34. Melyik ló nem eszi a szénát? (Az olló.)
35. Melyik lóval nem lehet szántani? (Az ollóval.)
36. Melyik ló van fából? (A padló.)
37. Melyik lóval halásznak? (A hálóval.)
38. Melyik ló bangó?[6] (A dilló.)
39. Olyan lovam van, hogy maga alól kihányja a ganét? (A fúró).
40. Véren menyen, vért viszen, magában egy csepp sincsen? (A nyereg a lovon.)

41. Négy kutya egymást kergeti, utol soha nem éri? (A szekér négy kereke.)
42. Melyik szekéren nem ülnek? (A Göncölszekéren.)
43. Melyik szekérre nem lehet szénát rakni? (A Göncölszekérre.)
44. Melyik szekérnek nincs kereke? (A Göncölszekérnek.)
45. Négy testvér egymást kergeti, utol soha nem éri? (A szekér négy kereke).
46. Állandóan jár, mégsem fárad el? (A szekér.)
47. Elöl menyen négy láb, utána fut négy láb, négy lábon ül két láb? (A ló, a szekér és rajta egy ember).
48. A világot átéri, s még egy tyúk is átlépi? (A kereknyom.)
49. Ló lába szúrta, kerék talpa gyúrta, disznó orra túrta? (A sár.)
50. Télen futkározik, nyáron otthon nyugszik? (A szán.)
51. Télen szalad sebesen, nyáron nyugszik csendesen? (A szán.)

III. Mondókák

1. Aki lovát eladta, többet vissza nem kapja.
2. Az én lovam fakó, magam vagyok Jankó, a lovam lábáról lehullott a patkó.
3. Cú, Sárga, ne hagyj a sárba.
4. Csá, csá, Sárga, ne hagyj a sárba.
5. Gyí fel, lovam, Vásárhelyre, Vásárhelyről Udvarhelyre.

Jegyzetek

1. A dolgozat anyagát 1976-1987 között gyűjtöttem.
2. A Sóvidéken hátaslovat nem tartanak.
3. A lószínek, lófajták, lónevek, közmondások, találós kérdések és mondókák gyűjtésében a sóvidéki iskolák III-X. osztályos tanulói segítettek. Minden adatgyűjtőnek ezúton is köszönöm a segítségét.
4. Más gazdag ismeretekkel rendelkező adatközlők: Szekeres István (született 1919-ben) atyhai, Lukács Mózes (1905) békástanyai, Kovács Mózes (1902) felsősófalvi, Tófalvi Imre (1931) fenyőkúti, Kovács István (1899) ilyésmezei, Szikszai Anna (1913) kopaci, Lőrincz G. Mihály pálpataki, Fülöp György (1901) parajdi, Király Dénes (1900), Adorján János (1920), Bakos Ferenc (1896), Györfi Rezső (1906), Sikó Imre (1919) szakadáti, Fülöp András (1936), Kovács Károly (1904), László János (1919), Lázár András (1947) szovátai és Tófalvi K. Mihály (1938) vadasmezői lakos. Valamennyiüknek ezúton is köszönetemet fejezem ki.
5. A Sóvidékn a fából készített, fakerekű szekér mindenik változatát "fentősszekérnek" nevezik.
6. A bangó=bamba szó a Sóvidéken boldogtalant, ügyefogyottat jelent.

© www.kjnt.ro/szovegtar